

Høyt utdanna flyktningers tilnærminger til kvalifisering og arbeid

Approaches to qualification and work among well-educated refugees

Johanne Hansen Kobberstad

Ph.d. i sosiologi, Fakultet for samfunnsvitenskap, Nord universitet

johanne.h.kobberstad@nord.no

Sammendrag

Mange høyt utdanna flyktninger som deltar i introduksjonsprogram, opplever et dilemma mellom rask arbeidsmarkedsintegrasjon og langsiktig sosial mobilitet. Basert på deltakende observasjon og kvalitative intervjuer utforsker artikkelen hvordan programdeltakere forhandler om tid underveis i programmet, og hvilken betydning ambisjoner og utålmodighet har for deltakernes tilnærminger til kvalifisering og arbeid. Noen forsøker å realisere høye ambisjoner gjennom intensivt kvalifisering. Dette kan sies å uttrykke ambisiøs utålmodighet. Andre endrer plan som følge av erfaringer med tapt tid grunnet flukt, og frykt for å tape mer tid gjennom kvalifiseringa. Disse kan forstås som pragmatisk utålmodige. De prioriterer å komme raskere i jobb for å sikre selvforsørgelse, framfor å realisere seg selv som høyt utdanna.

Nøkkelord

flyktninger, arbeid, introduksjonsprogram, ambisjoner, utålmodighet

Abstract

Many well-educated refugees participating in the work-qualifying Norwegian Introduction Programme experience a dilemma between rapid labour market integration and long-term social mobility. Based on participant observation and qualitative interviews, this article explores how participants negotiate time, and the impact of participants' ambitions and impatience on their approaches to the qualification process and work. Some attempt to realise tall ambitions through acceleration of the qualification process. This may be seen as an expression of ambitious impatience. Others change their plans due to experiences of lost time during flight, and fear of losing more time on the qualification process. These are pragmatically impatient. They prioritise rapid employment in order to ensure income, rather than investing in self-actualisation as well-educated people.

Keywords

refugees, work, Introduction Programme, ambitions, impatience

Innledning

Økningen i antallet flyktninger, særlig i 2015–2016, har de siste åra igjen aktualisert debatten om hvordan nyankomne flyktninger kan integreres i det norske samfunnet.¹ Ofte problematiseres flyktningers utdanningsnivå. Mange flyktninger sliter på arbeidsmarkedet (Røe 2014; Hardoy & Zhang 2019), noe som medfører avhengighet av offentlige stønader. Dette var bakgrunnen for innføringa av Introduksjonsprogrammet (Intro) i 2004, som blant anna omfatter obligatorisk opplæring i norsk og samfunnskunnskap for nyankomne, bosatte flyktninger mellom 18 og 55 år (Djuve 2011). Målet med Intro er at deltakerne skal kunne forsørge seg selv gjennom arbeid.

Sysselsettingsandelen er lavere blant flyktninger enn i majoritetsbefolkninga, og Brochmann 2-utvalget vurderte innvandringas konsekvenser for den norske velferdsmodellen (NOU 2017:2). Utvalget vektla problemet med flyktningers lave kompetanse, som vanskeliggjør deltakelse i arbeidsmarkedet (ibid.). Utdanningsnivå er viktig for flyktningers sysselsetting, og lavere utdanning gir lavere sysselsetting (Bratsberg, Raaum & Røed 2016). Samtidig anslo Statistisk sentralbyrå (SSB) i 2015 at cirka 21 prosent av alle flyktninger i Norge har høyere utdanning.² Det finnes altså en betydelig andel høyt utdanna flyktninger som – sammenlignet med de lavutdanna vi vanligvis hører om – potensielt har bedre forutsetninger for integrasjon. Det finnes imidlertid lite kunnskap om høyt utdanna introdeltakeres tilnærminger til kvalifisering og arbeid.

Ifølge tidligere forskning mener introrådgivere, som veileder deltakere i Intro i kvalifiseringsprosessen, at denne gruppa har særskilte behov for tilrettelegging (Djuve & Kavli 2015). Samtidig er tilgangen på utdanningsretta tiltak dårligere for disse deltakerne enn for dem med lavere utdanningsnivå (Djuve, Kavli, Sterri & Bråten 2017). Gjennom Intro ble kvalifiseringstilbudet for flyktninger i norske kommuner «betydelig standardisert» i løpet av nokså kort tid (Djuve & Kavli 2015:19), og tiltakene er ofte kollektive for alle eller mange deltakere (Djuve, Kavli & Hagelund 2011). En obligatorisk, langsom introduksjon med språklæring kan være frustrerende for flyktninger, som gjerne vil arbeide og bli en del av lokalsamfunnet (van Heelsum 2017). Frustrasjonen kan ha sammenheng med at standardiserte tilbud går på bekostning av individuelle behov (Rugkåsa 2012).

Flyktningbakgrunnen deres kan ha betydning for deltakernes tilnærminger til både kvalifisering og arbeid. Flukt innebærer å leve i et slags limbo (Ytrehus 2004), der livet settes på vent på ubestemt tid. Når flyktninger ankommer Norge, kan det ta tid før de blir bosatt i en kommune. Deretter skal de starte med kvalifisering gjennom Intro. Obligatorisk kvalifisering innebærer at det tar tid før deltakerne kan realisere ambisjonene sine. Jeg vil undersøke hvordan ambisjonene til høyt utdanna deltakere utvikler seg i løpet av Intro. Flyktningers aspirasjoner kan variere for forskjellige grupper og med forskjellige omstendigheter (van Heelsum 2017). For eksempel har deltakere med utdanning og arbeidserfaring gjerne høyere ambisjoner enn andre deltakere, fordi de har forventninger om å gli inn i arbeidslivet omtrent på samme måte som i hjemlandet (Djuve mfl. 2017). Likevel er det ikke gitt at likt (her: høyt) utdanningsnivå innebærer likt ambisjonsnivå.

Artikkelen omhandler introdeltakeres opplevde dilemma mellom rask integrasjon på arbeidsmarkedet og langsiktig sosial mobilitet. Begge alternativene kan uttrykkes gjennom

1. Takk til Anne Tjønndal og Christian Lo for innspill på tidligere utkast av artikkelen.

2. Fra og med 2014 manglet det opplysninger om utdanningsnivået til 25 prosent av innvandrerne, og SSB (2015a) har derfor gjort statistiske beregninger av deres utdanningsnivå. I denne gruppa befinner det seg sannsynligvis mange flyktninger.

utålmodighet, som kan ses som uttrykk for deltakernes livssituasjon; oppløsning av hverdagslivet i hjemlandet og møte med et nytt land der de forsøker å skape et nytt liv. Utålmodighet kan knyttes til ønsker om å komme ut i arbeid (Djuve 2011), og/eller til at høyere utdanna deltakeres forventninger ikke blir innfridd (Djuve mfl. 2017). Dermed forstår jeg utålmodighet som et aspekt ved deltakernes ambisjoner. Jeg vil utforske *høyt utdanna flyktingers forhandlinger om tid underveis i Intro, samt betydninga av ambisjoner og utålmodighet for deltakernes tilnærminger til kvalifisering og arbeid*. Analysene undersøker ulike former for utålmodighet blant deltakerne og hvilke ambisjonsnivå de forskjellige formene reflekterer.

Jeg studerer forskjellige tilnærminger til kvalifisering og arbeid blant et utvalg høyt utdanna flyktinger som deltok i Intro i 2013–14. Ulike tilnærminger kan reflektere ulike ambisjonsnivå, ulike typer utålmodighet og ulike muligheter til å hevde statusen som høyt utdanna – i det norske arbeidsmarkedet. Jeg vil starte med å gjøre rede for Introduksjonsprogrammet, samt presentere tidligere forskning om innvandrere og flyktingers kvalifisering og tilknytning til arbeidsmarkedet. Deretter redegjør jeg for artikkelens teoretiske rammeverk, samt metode og analyse. Videre utforsker jeg deltakernes ambisjoner og utålmodighet i møte med standardisert kvalifisering, før jeg drøfter ambisjoner og utålmodighet i forhold til tid og flukterfaringer. Avslutningsvis sammenlignes to ulike typer utålmodighet.

Introduksjonsprogrammet

Det toårige Introduksjonsprogrammet skal gi nyankomne flyktinger og innvandrere grunnleggende kunnskaper i norsk språk og samfunnsliv (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, IMDi 2016a). Ordninga skal virke integreringsfremmende gjennom å forberede deltakerne på videre utdanning og/eller arbeid, blant anna gjennom tiltak som språk- og arbeidspraksis. I henhold til Introduksjonsloven har deltakerne krav på individuell plan (IP). Denne ligner på det som i de øvrige velferdstjenestene kalles tiltaksplaner, og utarbeides basert på kartlegging av introdeltakernes opplæringsbehov (Breimo, Normann, Sandvin & Thommesen 2015). IP skal inneholde tidsramma for introduksjonsløpet og ulike kvalifiseringstiltak, og omfatter mål, delmål og tiltak. Ifølge IMDi (2016a) skal IP utformes i samråd med og tilpasses den enkelte deltaker. Formålet med IP er blant anna å sikre brukermedvirkning.

Mellomledere i Intro hevdet i Kavli mfl. (2007) sin studie at mangelen på *relevante* praksisplasser var ei hindring for tilpasning av programmet til hver enkelt deltaker. Djuve og Kavlis kunnskapsoppsummering fra 2015 viste at mange kommuner har et for smalt utvalg aktiviteter som ikke gir nok relevante kvalifiseringstilbud til deltakerne. Tilgang på fagrelevante praksis er for eksempel ei utfordring for høyt utdanna deltakere. Stortingsmeldinga *Fra mottak til arbeidsliv* presiserer at Intro ikke skal vare i to år for alle, men tilpasses den enkelte deltakers behov, både i lengde og innhold (St.meld. nr. 30 (2015-16: 57)). Det påpekes også at kommunene må gi et mer individuelt tilpassa tilbud.

Intro er organisert på forskjellige måter i norske kommuner, og det er kommunen gjennom flyktingetjeneste eller programrådgiver, NAV og voksenopplæringa som har ansvaret for Intro (IMDi 2016b). Voksenopplæringa har i hovedsak ansvar for opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Programrådgiver er ansvarlig for kartlegging, IP, veiledning og oppfølging av kvalifisering, saksbehandling, samt koordinering av samarbeidspartnere og andre aktører (ibid.).

Tidligere forskning

Mange innvandrere og flyktninger i vestlige land strever med å få godkjent utenlandsk utdanning (Bauder 2003; Friedberg 2000; Nohl, Schittenhelm, Schmidtke & Weiss 2014; Djuve mfl. 2017). Brochmann 2-utvalget forutsetter at det er lettere å integrere flyktninger med mer utdanning enn dem som har ingen eller lav utdanning (NOU 2017:2). Dette fordrer imidlertid at utdanninga er relevant for det norske arbeidslivet, men utvalget påpeker samtidig utfordringene med å få godkjent utenlandsk utdanning. Innvandrere og flyktninger har også utfordringer med å få anerkjent utenlandsk arbeidserfaring (Bauder 2003; Fosslund & Aure 2011; Friedberg 2000; Djuve mfl. 2017).

Manglende anerkjennelse av utenlandsk utdanning og arbeidserfaring kan gjøre det vanskelig for flyktninger å lykkes på arbeidsmarkedet. Ifølge SSB (2015b) hadde flyktninger i perioden 2009–14 den laveste sysselsettingsandelen av alle innvandrergupper, på under 50 prosent. Blant personer som deltok i Intro mellom 2011 og 2015, var mellom 58 og 63 prosent i arbeid eller utdanning ett år etter avsluttet program (SSB 2018).

Csedö (2008) konstaterer at jo mer og/eller bedre språkkunnskap, arbeidserfaring og utdanning, i form av kvalifikasjoner og kompetanse, innvandrere har før immigrasjon, jo bedre muligheter har de til å kunne overføre ferdighetene sine til det nye landet. Det å være høyt kvalifisert (*highly qualified*) gjennom universitetsutdanning er imidlertid ikke synonymt med å være *highly skilled*, som jeg fritt oversetter med å ha tilpassa kompetanse – i en bestemt sosial kontekst (Csedö 2008). Kvalifikasjoner har ingen fast eller universell mening uavhengig av tid og sted, men er definert av det sosiokulturelle miljøet der de skal benyttes. Derfor er ikke de som anses som *highly skilled* i opprinnelseslandet nødvendigvis også det i mottakerlandet. Bare innvandrere som makter å gjøre ferdigheter fra hjemlandet *relevante* og *anvendbare* i det nye landet, kan sies å besitte tilpassa kompetanse. Ifølge Csedö avhenger anerkjennelse og overførbarhet av utenlandske kvalifikasjoner i mindre grad av den enkelte innvandrers generelle ferdighetsnivå, enn av dennes evne til å forhandle om verdien av kompetansen sin, for eksempel overfor potensielle arbeidsgivere. Csedös antakelse forutsetter imidlertid at partene er likeverdige, noe de ikke nødvendigvis er. Arbeidsmarkedstilgang varierer også med kontekst – lokalt, sosialt, kjønnsmessig, kulturelt og geografisk (Aure 2013). Innvandrere må forhandle om ferdighetene sine for å få arbeid i Norge, men mangler tilgang til lokale nettverk som ikke bare består av innvandrere, og som kan aktivere ferdighetene deres i arbeidsmarkedet. Kvalifikasjoner må gjøres relevante og aktiviseres gjennom lokale institusjoner for å være nyttige og passe med lokale arbeidsmarkedets behov.

Intro har vært gjenstand for flere evalueringer og omfattende forskning (se bl.a. Kavli 2004; Kavli, Hagelund & Bråthen 2007; Djuve 2011a, 2011b; Djuve & Kavli 2015; Djuve mfl. 2017; Lillevik & Tyldum 2018). Høyt utdanna deltakere har imidlertid aldri vært hovedfokus i slike studier, til tross for at de kan ha utfordringer som skiller seg fra andre deltakere (Djuve & Kavli 2015; NOU 2017:2). Ifølge Djuve og Kavli (2015) har det også vært svært få studier om brukererfaringer og endringer i deltakernes erfaringer og motivasjon i programløpet, selv om to nyere studier (Djuve mfl. 2017; Lillevik & Tyldum 2018) bøter noe på dette. I denne artikkelen undersøker jeg høyt utdanna deltakeres erfaringer i Intro, med vekt på hvordan ambisjoner og utålmodighet artikuleres på ulike tidspunkt.

Teoretisk utgangspunkt

Flyktningetilværelsen medfører oppløsning av hverdagslivet, inkludert studier og arbeid, og dermed også en risiko for å tape mulighetene og statusen disse gir. Etter flukten fra hjemlandet består livet av mye venting og usikkerhet om framtida. Usikkerheten kan forsterkes i møtet med et nytt land. Dette har betydning for både ambisjoner og utålmodighet blant høyt utdanna flyktninger. Disse prosessene, med vekt på flyktingenes livssituasjon og deres forsøk på tilpasning til denne, kan analyseres gjennom Turners (1969, 2003) begrep liminalitet.

Både flukt, ankomst til et nytt land og kvalifisering for arbeid handler om overganger. Liminalitetsbegrepet brukes for å beskrive overganger mellom forskjellige tilstander eller faser der det skjer store endringer, enten på individ- eller samfunnsnivå (Turner 2003). Overgangene medfører ei forandring, og i liminalfasen har ikke personer samme status som før, men har heller ikke oppnådd noen ny status. Liminalfasen er derfor tvetydig, og innebærer at normaltilstanden er oppløst (Turner 1969). Samtidig karakteriseres liminalfasen av usikkerhet, ettersom man ikke vet hva utfallet blir (Thomassen 2009).

Ytrehus (2004) forstår flukt- og ankomstfasen som liminalfaser, der flyktninger har uavklart status. Liminalitetsbegrepet er særlig godt egnet til å belyse fluktens konsekvenser, ettersom denne medfører opphør av livet i hjemlandet og venting på en ny status. Innvandrere og flyktninger kan – frivillig eller ufrivillig – forstås å inneha liminale posisjoner, gjennom å befinne seg «mellom» hjemland og vertsland (Thomassen 2009). Intro kan utforskes som en liminalfase, ved at deltakerne er i en *kvalifiseringsprosess* til det norske arbeidsmarkedet. Turner (2003) påpeker nettopp at forandringa som liminalfasen medfører, blant anna er et resultat av undervisning eller veiledning.

Liminalitetsbegrepet kan også benyttes for å analysere personers *reaksjoner* på liminale erfaringer, og agensen de utøver i liminale situasjoner (Thomassen 2009). Intro deltakeres situasjon preges av liminalitet, både når det gjelder overgangen mellom land og sosioøkonomisk status. Begge disse overgangene kan knyttes til tid – tida som er gått med til flukt og tida det vil ta å etablere seg i et nytt land. Høyt utdanna deltakere har gjerne ambisjoner om å videreføre statusen fra hjemlandet i det norske arbeidsmarkedet (Djuve mfl. 2017). De møter noen særskilte begrensninger i den velferdsstatlige kvalifiseringsprosessen som Intro utgjør. Jeg vil utforske nærmere hvordan de håndterer disse begrensningene, basert på deres egne forståelser av tid.

Innholdet i og tidsramma for kvalifiseringa fastsettes i møter med rådgiverne i Intro. Kvalifiseringa skal tilpasses den enkelte deltaker (IMDi 2016a), samtidig som tiltakene ofte er felles for mange eller alle deltakerne (Djuve mfl. 2011). Ei slik standardisering handler om utfordringa med å byråkratisk håndtere mange enkeltmennesker med ulik bakgrunn. Standardiseringa kan imidlertid også forstås ut fra de nordiske velferdsstatenes sterke likhetstankegang og krav om at de som oppfattes som forskjellige – for eksempel innvandrere – skal bli like majoriteten (Gullestad 2001; Vike 1994). Dette manifesterer seg blant anna gjennom velferdsstatlige normaliseringsprosesser. Eastmonds (2011) svenske studie viser hvordan flyktninger gjennom ulike integreringstiltak forventes å gjennomgå en normaliseringsprosess for å bli del av det svenske samfunnet. Forskeren betegner den standardiserte introduksjonsperioden for flyktninger i Sverige som ei innføring av «påtvunget likhet» (*enforced egalitarianism*). Ifølge henne kan egalitære ambisjoner få ekskluderende konsekvenser, i en situasjon der flyktingenes tidligere stilling og status er blitt gjort irrelevante (ibid.). Rugkåsa (2012) forstår arbeidskvalifiseringstiltak som uttrykk for en normaliseringsprosess. Slike prosesser kan også gjøre seg gjeldende i Intro, hvor de kan bidra til å forlenge liminaliteten og få betydning for deltakernes tilnærminger til kvalifisering og arbeid. Jeg tar for meg høyt utdanna

deltakeres ambisjoner og utålmodighet for å undersøke hvordan de reagerer på konsekvensene likhetstankegangen kan ha for den sosiale statusen deres, samt hvordan de forholder seg til liminaliteten som preger situasjonen deres. Både flukt og etablering i et nytt land, inklusiv kvalifisering, krever mye tid, som deltakerne i liten grad råder over selv, ettersom de plikter å delta i et toårig kvalifiseringsløp med norsk og samfunnskunnskap. Derfor vil jeg utforske de ulike tilnærmingene deres til arbeid og kvalifisering som forhandlinger om tid.

Metode og analyse

Materialet er basert på deltakende observasjon av 37 møter mellom 12 høyt utdanna flyktninger («nåværende introdeltakere») og deres rådgivere og lærere i Intro i én norsk kommune, samt semistrukturerte intervjuer med seks høyt utdanna, tidligere introdeltakere. I forbindelse med møtene hadde jeg også kortere, mer uformelle feltsamtaler med rådgivere og introdeltakere. Feltarbeidet foregikk fra våren 2013 til høsten 2014. Deltakerne omfattet kvinner og menn fra slutten av 20-åra til starten av 50-åra, og kom fra land i Midtøsten, Asia og Afrika. De hadde fullført mellom ett og ni års studier som i hjemlandet regnes som høyere utdanning. Informantene er anonymisert.

For å rekruttere (på tidspunktet for feltarbeidet) *nåværende introdeltakere*, ba jeg rådgiverne i flyktningetjenesten i feltarbeidskommunen om å (i anonymisert form) foreslå personer med høyere utdanning som kunne være aktuelle for studien. Jeg fikk anledning til å delta på mellom ett og åtte møter med enkelt deltakere og deres rådgivere og/eller lærere. De fleste *tidligere deltakere* ble rekruttert via flyktningetjenesten. Én person rekrutterte jeg gjennom eget nettverk. En annen kontaktet jeg etter å ha lest om hen i media.

Analysearbeidet er inspirert av Hanne Haavind, mangeårig professor i psykologi. Hun beskriver analyse «som en skiftevis søken «på langs» og «på tvers» i materialet» – på langs i hvert intervju om hvordan en person kobler sammen hendelser og gir disse betydning, som derfor krever et bredt utvalg av vanlige og uvanlige hendelser; på tvers mellom personer, for å skape en variasjonsbredde som kan danne utgangspunkt for sammenligninger (Haavind 2007a:35, 2007b). Haavind refererer til intervjumateriale, mens jeg bruker analysemetoden også på observasjoner og feltsamtaler.

Standardisering: Ambisiøs utålmodighet

Liminaliteten som karakteriserer flukten bidrar til å skape et sterkt behov for et vanlig liv, prega av forutsigbarhet. Måneder og år der livet er satt på vent, medfører også at flyktningene i praksis har lagt ambisjonene sine på is. Mange begynner derfor å bli utålmodige etter å få realisert ambisjonene sine når de er blitt bosatt i en kommune. Denne utålmodigheten tar de med seg når de begynner i Intro.

Flere av de tidligere introdeltakerne i studien nevnte sin egen mangel på tålmodighet i kvalifiseringsløpet. Rådgiverne i flyktningetjenesten omtalte også direkte og indirekte deltakere som utålmodige. De som har høyere utdanning er ikke nødvendigvis mer utålmodige enn andre, men Djuve mfl. (2017) relaterer høyere utdanna deltakeres utålmodighet til høye forventninger; de blir gjerne utålmodige når disse ikke innfris. Høyere utdanna introdeltakere beskrives som hardtarbeidende, ambisiøse og med god progresjon, men samtidig med høye forventninger (ibid.). Habiba er en av flere introdeltakere i min studie som er utålmodige etter å realisere ambisjonene sine, og som møter normaliseringsprosesser gjennom standardisert kvalifisering. Hun har fått godkjent en treårig bachelor av Nasjonalt organ for kvalitet i utdanninga (NOKUT), det nasjonale godkjenningssystemet for høyere utdanning.

Habiba er ung, har ingen familie i Norge, og planlegger fagrelevant praksis i Intro, etterfulgt av en mastergrad. Deretter ønsker hun jobb innfor sosialt arbeid med barn og kvinner i vanskelige livssituasjoner, slik hun hadde i hjemlandet. Fire måneder etter at hun begynte i Intro, var Habibas IP tema på et møte mellom henne, rådgiveren i flyktningetjenesten og læreren i norskopplæringa.

Lærer: – Du har din individuelle plan, som du og programrådgiveren din har laget, for to år i Intro. Det står blant annet at du vil ta norskprøve 2 i januar.³ Vi har snakket om det, at det blir kanskje litt urealistisk. Det er ikke alltid det går så fort som man tror.

Her indikerer læreren at Habibas ambisjoner neppe er gjennomførbare innfor den tidsramma deltakeren har planlagt. Basert på hvilket språklig nivå Habiba befinner seg på, anslår hen at hun vil være klar til å ta norskprøven i mai. Habiba svarer at hun ønsker å begynne på universitetet i august (ni måneder seinere), og at hun i så fall må ta norskprøven i januar for å rekke å søke i tide. Dermed utfordrer hun lærerens oppfatning om tidsaspektet for norskprøven, basert på ambisjonene sine om studier. Idet Habiba sier at hun har et spørsmål, avbryter rådgiveren henne:

Rådgiver: – Men Habiba, først og fremst vil jeg spørre deg: Hva synes du selv om norsken din; klarer du å være i en klasse der alt foregår på norsk? I august?

Lærer: – Det er mye lesestoff, bøker...

Habiba: – Jeg føler jeg har godt nivå på norsk (læreren sukker), og undervisningen er på engelsk.

Gjennom hele møtet viser rådgiveren og læreren sin uenighet med Habibas oppfatning om egne norskkunnskaper, og planene hennes. Samtidig innebærer Habibas presisering av at studiet er engelskspråklig, ei utfordring av rådgiverens resonnement om kravene til å studere på norsk. Rådgiveren fortsetter:

R: – Du må kunne ta norskprøve 3 og Bergenstesten⁴ for å studere. Du snakket om praksis på [sted], men hvordan skal du klare det når vi bruker tolk nå?

H: – Ok, men da forstår jeg; jeg kan begynne på universitetet etter norskprøve 3.

R: – Er du enig eller uenig i det jeg sa?

H: – Nei, jeg er enig, jeg er under opplæring, og behersker ikke norsk så godt.

R: – Når man går på norskkurs tenker man at det går veldig fort, men det tar litt tid. (...) Man må være litt tålmodig.

Når Habiba forhandler om tidspunktet for norskprøve 2, handler det om utålmodighet etter å fortsette studiene. Dette forutsetter raskere progresjon i norskopplæringa enn læreren og rådgiveren anbefaler, og de forsøker å dempe Habibas forventninger. Rådgiveren har sannsynligvis rett i at norskkunnskapene hennes ikke er så gode som Habiba selv mener, eller tilstrekkelige for å studere på norsk, ettersom hun fortsatt trenger tolk. Habiba planlegger imidlertid å studere på engelsk, og argumentet om norskferdigheter er derfor irrelevant

3. Norskprøve 2 (viderekommende norsk) og 3 (avansert norsk) ble erstattet av en ny norskprøve i 2014 (Djuve mfl. 2017).

4. Bergenstesten er det uformelle navnet på Test i norsk – Høyere nivå. Det er den høyeste språktesten i norsk, som kreves for å kunne studere ved norske høyskoler og universitet (Folkeuniversitetet; bergenstest.com).

for selve studiet. Rådgiveren og læreren vektlegger hovedsakelig Habibas manglende norskkunnskaper, mens de ignorerer ambisjonene hun har i kraft av utdanning og arbeidserfaring fra hjemlandet, og hvilke forutsetninger dette eventuelt kunne gi henne til å gjennomføre det aktuelle studiet. Argumentene deres er samtidig høyst relevante for hennes seinere jobbmuligheter. Det er ikke gitt at Habiba har tatt dette i betraktning i sin utålmodighet etter å bli fort ferdig med Intro og begynne å studere, og tidsfokuset kan potensielt sett gå på bekostning av kvalitet. Rådgiveren lykkes tilsynelatende med å få Habiba til å innse at tidsramma for målene hennes er urealistisk.

Norskprøvene ble på tidspunktet for feltarbeidet bare avholdt tre ganger i året. Det nasjonalt standardiserte tidspunktet for prøvene utgjør rådgiveren og lærerens begrunnelse for at Habiba ikke får oppfylt ønsket sitt. Måten prøvene er organisert på, fungerer normaliserende ved at den setter ei rekke premisser for deltakernes øvrige kvalifisering. Det at prøvene avholdes så sjelden, får konsekvenser blant anna for deltakernes muligheter til videre studier.⁵ Tidspunktet var ikke tilpassa deltakernes behov for å ta prøven. Dette forsinket Habibas kvalifiseringsprosess, og dermed også realisering av ambisjonene hennes. Hun opplevde dette som problematisk, og det tøyde tålmodigheten hennes. Måten hun utfordrer rådgiveren og læreren på, kan dermed forstås som en motstand mot normalisering.

Denne motstanden har sammenheng med høyere utdanna deltakeres ambisjoner. Ifølge Eastmonds (2011) forskning på flyktninger i Sverige på 90-tallet, var majoritetens oppfatning at flyktningene manglet forståelse for at ting tar tid, og at ambisjonene deres kom i veien. Normen lot til å være at alle innvandrere, uansett kvalifikasjoner, måtte gjennomgå en normaliseringsprosess med påtvunget likhet for å kunne bli en del av det svenske samfunnet. Også i Norge kan standardiserte integrerings- og kvalifiseringstiltak forstås som slike normaliseringsprosesser for likhet (Rugkåsa 2012). Franzén (1999) benytter begrepet kollektivisering om situasjoner der tjenstepersoner i arbeidstiltak kategoriserer asylsøkere i Sverige som ei gruppe, ut fra deres etniske bakgrunn. I realiteten er de ulike hverandre på de fleste vis, bortsett fra at de har annen etnisk bakgrunn enn svensker. Likevel konstitueres de som innbyrdes like, og som ulike majoriteten. Dette medfører også at de tilbys standardiserte kvalifiseringstiltak. På samme vis kollektiviseres høyt utdanna introdeltakere som innvandrere og flyktninger, uten at det tas tilstrekkelig hensyn til utdanningsnivået eller ambisjonene deres. Jeg knytter imidlertid ikke kollektiviseringa til rådgivernes holdninger, men forstår dem som uttrykk for institusjonelle rammebetingelser; standardisering underminerer individuell tilpasning (Rugkåsa 2012).

Selv om målet med integreringstiltak er å skape likhet (Eastmond 2011; Rugkåsa 2012), gjør blant anna den standardiserte norskopplæringa at høyere utdanna framstår som ei gruppe som har mer til felles med øvrige introdeltakere enn med høyt utdanna majoritetsnormmenn. Slik kan standardiserte, normaliserende tiltak for å sikre likhet med majoritetsbefolkninga, gjennom kollektivisering og mangelen på differensiering i Intro bidra til å «skape» flyktninger som ulike fra majoriteten (Gullestad 2001). Dermed kan normaliseringa bli selvforsterkende; når flyktninger skapes og gjenskapes som innbyrdes like gjennom normalisering, oppfattes det i liten grad som nødvendig å differensiere og tilpasse tiltakene, for eksempel basert på deltakernes utdannings- og ambisjonsnivå.

Habibas rådgiver og lærer indikerer begge at hun er utålmodig. Djuve mfl. (2017) knytter høyere utdanna deltakeres forventninger blant anna til utdanningsnivå og livet de hadde i opprinnelseslandet, men nevner ikke eksplisitt at utålmodigheten kan forstås ut fra sosial

5. Bestått norskprøve 2 var også et krav for deltakernes adgang til språkpraksis i denne kommunen.

status. Forventninger og ambisjoner kan handle om å videreføre eller gjenopprette statusen de hadde i hjemlandet – som middelklasse og høyt utdanna mennesker. Jeg vet ikke hvor lang tid det tok fra Habiba flyktet og fram til hun ble bosatt i kommunen, men møtet viser hvor utålmodig hun er etter å fortsette studiene. Studier representerer for henne noe kjent, og kan virke som et fast holdepunkt i en tilværelse der alt anna er nytt og ukjent. Samtidig kan det å bli student bidra til å bekrefte og gjenetablere Habibas faglige identitet og kompetanse – kanskje på bekostning av å være «nyankommet flyktning». Høye ambisjoner kan, når det buttrer imot, forsterke følelsen av å være i limbo. Slik kan utålmodigheten hennes ses som uttrykk for et ønske om å forlate liminalfasen, og bytte ut flyktningstatus med studentstatus. Hun søker forutsigbarhet i en uavklart situasjon, ved å prøve å realisere ambisjonene sine.

Habibas utålmodighet kan også fortolkes som at hun opponerer mot kollektivisering og normalisering fra majoritetssamfunnet i forsøket på å gjenopprette den tidligere statusen sin. Hun yter motstand mot et toårig Intro («jeg har lyst til å begynne på universitetet i august»), og den nasjonale organiseringa av norskprøver. To år kan være lang tid å tilbringe i Intro for deltakere med høyere utdanning. Andre studier indikerer at norskopplæringa går for sakte og oppleves som bortkasta tid for slike deltakere, som mener de kunne lært raskere gjennom individuelt tilpassa opplæring (Bredal & Orupabo 2014; Lillevik & Tyldum 2018). Ei slik manglende tilpasning ser jeg som uttrykk for kollektivisering (Franzén 1999). Kollektiviserende standardisering i Intro rammer særlig høyt utdanna deltakere, ettersom de gjerne har forventninger om å gjenopprette statusen de hadde i hjemlandet (jf. Djuve mfl. 2017). Normaliseringa kan forsterke liminaliteten Habiba og andre deltakere opplever.

På et seinere møte diskuterte Habiba og rådgiveren forskjellige typer studiekvalifiserende norskundervisning, ved henholdsvis et lærested for høyere utdanning og et fylkeskommunalt kurscenter for voksenopplæring. Habiba uttrykte at hun ønsket å studere, men syntes det var lenge å vente til etter fullført introduksjonsprogram. Rådgiveren forklarte tidsramma for de to alternativene; begge var ettårige, men ved å ta norskkurset på lærestedet ville Habiba bli ferdig ett år tidligere enn på kurscenteret.

Rådgiver: – Du kan tenke på hva som tar mest tid, men det er du som velger.

Habiba: – Jeg må ta videregående [kurscenteret], for det tar ett år mindre.

Det er åpenbart at tidsfaktoren er utslagsgivende for Habibas valg av kvalifiseringstiltak, og rådgiverens kommentar tydeliggjør at hen er innforstått med hvor avgjørende den er, allerede før Habiba har svart. Der rådgiveren sammen med læreren tidligere forsøkte å stagge deltakeren (riktignok potensielt til Habibas fordel), uten å ha alle opplysninger om det aktuelle studiet, kommer hen nå med opplysninger som skal gi Habiba grunnlag for å ta et informert valg. Dette innebærer større grad av individuell tilpasning enn hun innrømmes i møtet med læreren. Slik kan Habiba sies å ha fått «betalt» for utålmodigheten sin; selv om hun ikke fikk ta norskprøven så tidlig som hun ønsket, informerte rådgiveren henne om alternativ som ville gi raskere progresjon.

Ofte er det regler og et standardisert, normaliserende system som setter premissene for gjennomføring av kvalifiseringstiltak, og dermed om deltakerne får ønskene og ambisjonene sine innfridd. Kvalifiseringssystemet kan slik virke passiviserende, og gir ambisiøse deltakere lite handlingsrom til å forfølge ambisjonene sine i det tempoet de ønsker. Rådgiverne må forholde seg til hva som er realistisk innafor de gitte organisatoriske rammene (Rugkåsa 2012), mens deltakernes motstand mot normalisering kan karakteriseres som *ambisiøs utålmodighet*. Deltakernes ambisjoner støter sammen med kollektivisering og normalisering. Dette skaper utålmodighet eller forsterker utålmodigheten mange av dem hadde allerede da

de flyktet til Norge. Deltakerne motsetter seg kategorisering som innbyrdes like og med like behov, men samtidig som a priori annerledes enn for eksempel høyt utdanna nordmenn. De forsøker slik å hevde sin posisjon som høyt utdanna for å raskere kunne etablere seg i arbeidslivet.

Å tape tid

Deltakernes ambisjoner er imidlertid ikke statiske eller nødvendigvis entydige, og det er ikke alltid utålmodighet manifesterer seg i form av motstand mot normalisering. Erfaringer med, og frykt for, å tape tid kan ha betydning for både ambisjonene og tilnærmingene deres til kvalifisering og arbeid.

Under feltarbeidet ble jeg oppmerksom på at de fleste deltakerne endret plan⁶ i løpet av Intro, som regel på grunn av opplevde begrensninger. Dette ble nevnt av rådgiverne, slik én av dem gjorde i en feltsamtale:

– (...) etter et år blir de utålmodige, de vil at det skal skje noe, de vil jobbe... (rådgiver)

Rådgiverens uttalelse stemmer overens med observasjonene mine, bortsett fra at det ofte går langt kortere tid enn et år før deltakerne blir utålmodige. Endring av plan dreier seg ofte om et dilemma mellom arbeid og utdanning. Intervjuet med Semere viser hvordan valget mellom arbeid og studier kan formes av deltakernes erfaringer før de kom til Norge. Semere har kone og et lite barn. Han har fullført ett års universitetsstudier i hjemlandet, og har mange års arbeidserfaring som håndverker fra flyktningleirer. På spørsmål om han vurderte å fortsette studiene i Norge, uttrykte han at det var «vanskelig».

– For vi brukte hjernen vår i sju år i ørkenen [flyktningleiren], deretter er det [studiene] ikke på engelsk, du må kunne ordene på norsk, så det er derfor det er bedre [å jobbe]. Du må overleve. Hvis du har familie, mister du så mange ting, så det er den beste måten, å jobbe. (Semere)

Semeres historie viser opplevelsen av tapt tid. Livet ble i mange år satt på vent fordi han var flyktning; han har derfor ikke mer tid å miste. Han hadde behov for å avslutte liminaliteten som preget livet i flyktningleiren, og dette ble avgjørende for hans ambisjoner. Det var ikke aktuelt å studere i Norge, fordi hodet var «innstilt» på arbeid som håndverker. Arbeidsorienteringa handler ikke minst om å sikre familien økonomisk, i rollen som forsørger og familiefar. Valget kan forstås som pragmatisk; det er basert på allerede tapt tid, språklige utfordringer ved å studere, og behovet for å «overleve» og forsørge familien. Dette anskueliggjør hvordan deltakerne griper de sjansene de får i skjæringspunktet mellom begrensninger og muligheter. Når Semere uttrykker at familie innebærer å «miste» noe, kan det fortolkes som at det å få familie går på bekostning av noen muligheter som ellers ville vært mer aktuelle, som for eksempel studier. Historia hans understreker at «valget» om jobb framfor studier er et dilemma som ikke oppleves som noe reelt valg; for Semere går hensynet til familien foran ønsker om utdanning, en tendens også Djuve mfl. (2017) fant blant deltakerne i sin studie.

Berhanes erfaringer viser hvordan dilemmaet mellom arbeid og utdanning kan bli

6. Begrepet «plan» omfatter her både den formelle, individuelle planen (IP) og deltakernes uformelle planer, som de har «i hodet». Jeg bruker begrepet IP når det handler kun om den skriftlige planen.

gjenstand for uenighet mellom deltakere og rådgivere. Berhane har nesten ti års høyere utdanning i teologi og sosiologi fra hjemlandet, hvor han jobbet som evangelist og med undervisning av studenter. Når jeg møter han, venter han på familiegjenforening med kone og barn, og han har begynt søknadsprosessen for å få godkjent utdanninga fra hjemlandet. Berhane ønsker primært å arbeide som prest, men reglene for godkjenning av utenlandsk utdanning kan gjøre dette vanskelig.⁷ Berhane uttrykker i et møte med rådgiveren at han vurderer å endre målet i IP til å bli lastebilsjåfør.

Rådgiver: – Læreren og jeg snakket om praksis, og så er det dokumentene til NOKUT. Vi får se om de blir godkjent, det kan hjelpe, men det er ikke sikkert det [kvalifiseringa] går fortere. Hva ønsker du å jobbe med? De som vil ta førerkort har lang erfaring som lastebilsjåfør, forstår du?

Berhane: – Jeg vil jobbe i kirka, men det er vanskelig. Derfor spør jeg om mulighetene. Jeg kan jobbe med hva som helst.

Rådgiveren retter her fokuset mot fagrelevant praksis, i tillegg til den pågående NOKUT-prosessen. Ved å understreke at transportkurset passer best for dem som har erfaring som lastebilsjåfør, formidler hen implisitt at Berhane mangler slik erfaring. Rådgiveren legger vekt på Berhanes ønsker, mens deltakeren opplever et misforhold mellom ambisjoner og muligheter til å få arbeid som samsvarer med utdanninga hans. Berhane reagerer med å søke etter alternativ, og er villig til å «jobbe med hva som helst». Han senker ambisjonene sine, noe jeg fortolker som et uttrykk for usikkerhet og utålmodighet; jobb er viktig, men *hvilken* jobb er mindre viktig. Usikkerheten gjenspeiler den uavklarte situasjonen med hensyn til godkjenning og jobbmuligheter, noe som reflekterer liminalitet. Berhane er usikker på hva framtida bringer, og å endre IP framstår som en reaksjon på liminaliteten (Thomassen 2009).

Ifølge Sollunds (2004) studie av innvandrerkvinner i hotellnæringa, kan ønskene for yrkeslivet endres som følge av migrasjon, og hvilken type arbeid de har blir underordnet andre hensyn. Kvinnenes tilfredshet må forstås i lys av hvilke muligheter de faktisk har på arbeidsmarkedet. De oppfatter det som vanskeligere for innvandrere å få jobb enn det er for nordmenn. Dermed er det også lettere å bli fornøyd med en hotelljobb, enn hvis de hadde ment at det var lett å få seg en bedre jobb. Både for dem og Berhane er det viktigste å *jobbe*, ikke *hva slags jobb* man gjør. Tilbøyeligheten til å ta en hvilken som helst jobb er utbredt blant innvandrere og flyktninger (Bauder 2003; Røe 2012; Sollund 2004). Mange innvandrere gir opp eller justerer de opprinnelige ønskene sine (Nohl mfl. 2014). Dette kan medføre at de forlater tidligere mål og vektlegger livsopphold (se også van Heelsum 2017), særlig når utsiktene til å forbedre den yrkesmessige posisjonen virker dårlige.

Det er slike pragmatiske tilnærminger som ligger til grunn for Berhanes uttalelse om at han er villig til å jobbe med hva som helst. Flyktningers justering av ønsker underveis i kvalifiseringstiltak kan være motivert av ønsket om å klare seg selv (Røe 2012). Intro deltakere uttrykker ønsker om å klare seg på egen hånd, men ser ikke alltid dette som forenlig med Intro (Lillevik & Tyldum 2018). Dette kan gjøre at de endrer plan fra studier til jobb eller til en annen type jobb enn først planlagt, basert på en forståelse av hva som er realistisk (Rambøll 2009). Berhane har begynt å innse hvor vanskelig det er å få godkjent utenlandsk utdanning, og lange godkjenningsprosesser kan føre til at innvandrere velger ei kortere kva-

7. Manglende godkjenning av utenlandsk utdanning er én av grunnene til lav sysselsetting blant innvandrere og flyktninger (Djuve mfl. 2017; NOU 2017:2).

lifisering for å få seg en hvilken som helst jobb (Bauder 2003). Slik forsøker de å unnsnippe usikkerheten som preger en uavklart situasjon, og bli økonomisk uavhengige. Migrasjonens opplevelser av midlertidighet og usikkerhet om familiegjennomføring, som gjør det vanskelig å planlegge framtida, forsterker trangen til å benytte seg av de inntektsmulighetene som dukker opp – uansett hvor lite attraktive de måtte være (Anderson 2013). Dette kan ha betydning for at Berhane prioriterer økonomisk uavhengighet framfor å realisere ambisjonene sine.

Seinere i møtet uttaler Berhane at han ikke kan ta mastergrad, fordi det tar lengre tid. Rådgiveren spør om han har kontaktet potensielle arbeidsgivere om hvilke jobbmuligheter som finnes dersom han får godkjent utdanninga fra hjemlandet. Han svarer at han har fått informasjon fra andre, og da sier rådgiveren at de må undersøke de faktiske *mulighetene*. Hen anbefaler Berhane å prøve arbeidspraksis for å se om han trives, før han eventuelt endrer IP. Tidshensyn har stor betydning for hvilke valg Berhane gjør om kvalifisering. I likhet med Habiba, er Berhane utålmodig, men utålmodigheten hans arter seg annerledes. Samtalen med rådgiveren fortsetter:

R: – Ok, men vi sendte jo dokumenter til NOKUT [i desember], og når begynte du i program? I oktober?

B: – Siste uka i september, tror jeg.

R: – Siste uka i september, og nå er det januar, så vi kan vente litt. Du kan få praksis, eller endre plan?

B: – Hvis jeg tar praksis, må jeg være der noen måneder – tre, seks, ni, ett år – de [arbeidsgiverne] bestemmer.

Rådgiveren antyder at Berhane ikke behøver å bestemme seg nå, mens deltakeren er utålmodig; han forestiller seg at praksis vil ta lang tid, uten at han vil ha noen innflytelse over tidsperioden. Han vil derfor ta kurs for å bli lastebilsjåfør, og ber rådgiveren forklare reglene for dette. Rådgiveren kommenterer at «det er to forskjellige ting; å ikke ta utdanning og å bli lastebilsjåfør. Det er ikke nok å bli fort ferdig.». Hen understreker at all kvalifisering tar tid, og forsøker å synliggjøre de økonomiske konsekvensene av Berhanes forslag. Berhane, som kommer fra et afrikansk land, har orientert seg om utdanningsinstitusjoner og jobbmuligheter innafor eget felt her i Norge. Dette viser seg i samtalen med rådgiveren:

R: – Men Berhane, det haster ikke for deg. Hvis du består norskprøve 2 i februar, transportkurset begynner i august, hvis du tar praksis, for eksempel i mars...

B: – I Norge er det vanskelig å undervise folk i kirka. Hvis jeg hadde vært i Afrika, ville det vært mange muligheter, mange theology institutions. (...)

I Berhanes tilfelle er det *frykt* for å tape tid som gir seg utslag i utålmodighet. Dette kan fortolkes som at han opplever kvalifiseringsperioden i Intro som en liminalfase. Usikkerhet om godkjenning og hvor lang tid en eventuell praksis vil ta, samt usikre jobbmuligheter, innebærer en uavklart status typisk for liminalfasen. Rådgiveren anerkjenner Berhanes rett til å avstå fra studier, men understreker samtidig at det fins andre muligheter enn å bli lastebilsjåfør. Målet er å få han til å opprettholde ambisjonene sine. Hen forsøker å få deltakeren til å utsette valget om å endre IP, slik at han kan konsentrere seg om norskprøven, ta praksis og først deretter – eventuelt – starte på transportkurs. Berhanes mål er hele tida å oppnå økonomisk trygghet.

Jeg forstår Berhanes henvisning til utdanningsinstitusjonene – som det er flere av i hjem-

landet enn i Norge – samt arbeidsoppgavene han utførte der, som uttrykk for en lengsel etter forutsigbarheten som preget arbeidsmulighetene i hjemlandet. Det handler også om tilgjengelige arbeidsplasser innafør hans felt i Norge. Berhanes fokus på utdanningsinstitusjoner handler imidlertid vel så mye om at de formelle kravene i Norge kan komme i veien for hans praktisering av yrket.

Posisjonen hans bærer preg av å være en utålmodig søken etter alternativ for å komme seg i arbeid, i møte med begrensninger, blant anna frykt for å tape tid. I realiteten dreier dette seg om økonomiske hensyn, som når han får inntekt, utfordring med godkjenning av utdanning fra hjemlandet og få teologiske stillinger i Norge. Berhanes orientering mot å bli lastebilsjåfør reflekterer hans opplevelse av usikkerhet i en uavklart situasjon. Det er samtidig et forsøk på å avklare situasjonen gjennom pragmatiske løsninger, for å skape forutsigbarhet i livet; det er bedre med en hvilken som helst jobb som gir inntekt enn å ikke vite om han vil lykkes med å realisere de opprinnelige ambisjonene sine. Slik framstår også Berhanes utålmodighet etter rask jobbkvalifisering som en strategi for å unnsnippe liminalfasen. I likhet med andre deltakere ønsker han å klare seg selv, men det kan «oppstå motsetninger mellom den langsiktige innsatsen som kreves for å få en formell kvalifisering for det norske arbeidslivet, og kortsiktige mål om inntekt» (Lillevik & Tyldum 2018:89).⁸

Endring av plan: Pragmatisk utålmodighet

Etter møtet med Berhane fortalte rådgiveren meg at deltakerne ofte endrer mål for kvalifiseringa. Over halvparten av de nåværende deltakerne i studien min endret plan, og de fleste gjorde dette relativt tidlig i programløpet. I tillegg vurderte flere å endre plan. Fire av de seks tidligere deltakerne endret plan helt eller delvis, mens én vurderte det, men lot være. Med unntak av én, nedjusterte alle som endret plan, ambisjonene sine. Det å endre plan er altså relativt vanlig i Intro. Det utgjør ikke noe brudd i kvalifiseringsprosessen, men kan snarere ses som en «integrert» del av den. Dette framgår i en av deltakernes IP, der det står «Planen kan endres ved behov». Rådgiverne opplyste deltakerne om dette under noen av møtene.

Endring av plan kan forstås som en integrert del av kvalifiseringa også fordi endringene framstår som en reaksjon på hindringer deltakerne møter når de skal kvalifisere seg til arbeidsmarkedet. Hindringene omfatter blant anna oppfatninger om at kvalifiseringa tar lang tid. Brochmann 2-utvalget vektlegger problemet med flyktningers lave kvalifikasjoner, for eksempel når de skriver: «For voksne personer med lav kompetanse kan det være demotiverende å skulle bruke mange år i offentlige tiltak før de får mulighet til å ta ansvar for sitt eget liv.» (NOU 2017:2:224). Slike problemstillinger gjelder kanskje i minst like stor grad for høyt utdanna flyktninger. Mine analyser anskueliggjør at deltakerne har *erfaringer* med å tape tid, både gjennom flukten og for å (re)kvalifisere seg i et nytt land. De frykter dessuten å tape enda mer tid, som følge av utfordringer med godkjenning av utenlandsk utdanning, samt usikre jobbmuligheter.

Videre opplever deltakerne vanskeligheter forbundet med familiehensyn, noe Semere erfarte da han valgte bort studier for å forsørge familien, og utfordringer med å få jobb innafør eget fagfelt, slik Berhane strevde med. Begrensningene handler om usikkerhet i en

8. Da Berhane gikk i Intro, gjaldt et underholds krav for familiegjenforening som kan ha hatt betydning for valgene hans. Kravet var ifølge Stortinget på 252 472 kroner i brutto årsinntekt for personer med opphold på humanitært grunnlag, mens «flyktninger eller personer som fyller vilkårene for vern mot utsendelse etter § 73» var unntatt fra kravet.

uavklart situasjon som følge av flukt, og karakteriseres av liminalitet. Endring av plan framstår dermed som en reaksjon på liminalitet, og demonstrerer deltakernes agens i møte med liminale erfaringer (Thomassen 2009). Begrensningene får noen deltakere til å senke ambisjonene sine; de endrer plan til fordel for ei alternativ og raskere kvalifisering, ofte med arbeid som mål i stedet for studier. Nedjustering av ambisjoner kan medføre mål om en hvilken som helst jobb, og innebærer dermed andre tilnærminger til kvalifisering og arbeid enn dem representert av ambisiøse deltakere som søker selvrealisering.

Endring av plan til alternativ og raskere kvalifisering handler i stor grad om at deltakernes opprinnelige ambisjoner ikke lenger framstår som like realistiske. Deltakerne foretar derfor pragmatiske valg; de har støtt på hindringer og kanskje øynet nye muligheter, og tilpasser seg denne nye innsikten. De finner fram til kompromiss i form av alternative kvalifiserings tiltak. Disse er imidlertid minst like opptatt av at kvalifiseringa skal skje raskt som de ambisiøse utålmodige. De framstår dermed som like utålmodige, men utviser en mer *pragmatisk utålmodighet*.

Avslutning

Jeg har analysert fram to ulike former for utålmodighet blant høyt utdanna flyktninger som deltar i Introduksjonsprogrammet; 1) ambisiøse deltakere som ønsker økt progresjon i kvalifiseringa for å realisere høye ambisjoner, og som oppjonerer mot normalisering; og 2) pragmatiske deltakere som senker ambisjonene og søker alternative, raskere, kvalifiseringstiltak som følge av erfaringer med og frykt for å tape tid.

De to typene utålmodighet kan virke motsetningsfylte og tidvis motstridende, men de har likevel ei felles drivkraft: å forlate liminalfasen. Her synliggjøres også deltakernes agens, som en reaksjon på liminaliteten (Thomassen 2009). Ei sterk arbeidsorientering er felles for deltakere karakterisert av ambisiøs og pragmatisk utålmodighet. Dette handler blant anna om selvforsørgelse. Deltakerne forhandler om tid for å forsøke å gjenerobre kontroll over eget liv i et nytt land. Dette henger sammen med erfaringer knyttet til flukten og med behovet for inntekt. Tid framstår som en verdifull ressurs, som de – i motsetning til andre ressurser, og gjennom forhandlinger med rådgivere og lærere – potensielt kan få innflytelse over.

De *ambisiøse* deltakerne i studien framstår som relativt selvsikre i sin iver etter intensivt kvalifisering. Dette er deres reaksjon på liminaliteten. Som regel får de ikke innfridd ønskene sine, men opplever sammenstøt med normaliserende system i form av standardiserte integreringstiltak. De forsøker å realisere de høye ambisjonene sine, men normaliseringa oppleves som en trussel mot dette. Standardiseringa er fundert i Intro som system, med normaliserende regler som rådgiverne er forpliktet til å forvalte og som begrenser rommet for individuell tilpasning

De *pragmatiske* deltakerne er frustrerte når de mister troen på at ambisjonene deres er realiserbare. Berhanes vilje til å «jobbe med hva som helst» indikerer desperasjon, men uttrykker også at ambisjonene tilpasses realitetene. Slik reagerer de pragmatiske deltakerne på liminaliteten. De nedjusterer ambisjonene sine som følge av pragmatisme, ettersom de ikke lenger oppfatter utdanninga fra hjemlandet som nyttig for å nå målet om økonomisk uavhengighet i Norge. Ei slik tilpasning kan gi flere jobbmuligheter, men øker òg sannsynligheten for nedadgående sosial mobilitet gjennom ufaglært arbeid.

Den ambisiøse og pragmatiske tålmodigheten reflekterer en tvetydighet i høyt utdanna deltakeres ambisjonsnivå og tilnærminger til kvalifisering og arbeid. Tvetydigheten gjenspeiler de ulike hindringene deltakerne møter i et nytt land: normalisering i kvalifiseringa, tapt tid på grunn av flukten og frykt for å tape ytterligere tid som følge av (re)kvalifiseringa.

Dette skaper frustrasjoner og dilemmaer for deltakerne: Skal de opprettholde ambisjonene om for eksempel langsiktige utdanningsplaner med usikre framtidsmuligheter, eller skal de satse på kortsiktig kvalifisering mot en hvilken som helst jobb, på bekostning av drømmene sine? Dette er to svært ulike tilnæringer, som setter noen premisser for hvilke muligheter deltakerne får; den ambisiøse utålmodige deltakeren forsøker å opprettholde statusen som høyt utdanna, mens den pragmatisk utålmodige deltakerens tilpasning går på bekostning av denne statusen.

Referanser

- Anderson, B. (2013). *Us & Them. The Dangerous Politics of Immigration Control*. Oxford University Press.
- Aure, M. (2013). Highly skilled dependent migrants entering the labour market: Gender and place in skill transfer. *Geoforum*, 45, 275–284. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2012.11.015>
- Bauder, H. (2003). «Brain Abuse», or the devaluation of immigrant labour in Canada. *Antipode*, 699–717. <https://doi.org/10.1046/j.1467-8330.2003.00346.x>
- Bergenstest.com. <https://www.bergenstest.com/hva-er-bergenstesten/> [hentet 11. januar 2020].
- Bratsberg, B., Raaum, O. & Røed, K. (2016). Flyktninger på det norske arbeidsmarkedet. *Søkelys på arbeidslivet*, 3, 185–207. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2016-03-01>
- Bredal, A. & Orupabo, J. (2014). *Drammen som introduksjonsarena. En gjennomgang av kommunens introduksjons- og kvalifiseringsarbeid for nyankomne innvandrere*. Rapport 2014:04. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Breimo, J. P., Nordmann, T., Sandvin, J. T. & Thommesen, H. (2015). *Individuell plan. Samspill og unoter*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Csedó, K. (2008). Negotiating skills in the global city: Hungarian and Romanian professionals and graduates in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34, 803–823. <https://doi.org/10.1080/13691830802106093>
- Djuve, A. B. (2011). *Introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere. Et integreringspolitisk paradigmeskifte?* Doktoravhandling. FAFO-rapport 2011:19.
- Djuve, A. B., Kavli, H. C. & Hagelund, A. (2011). *Kvinner i kvalifisering. Introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger med liten utdanning og store omsorgsoppgaver*. FAFO-rapport 2011:2.
- Djuve, A. B. & Kavli, H. C. (2015). *Ti års erfaringer og kunnskapsstatus. En kunnskapsstatus om introduksjonsprogram og norskopplæring for innvandrere*. FAFO-rapport 2015:26.
- Djuve, A. B., Kavli, H. C., Sterri, E. B. & Bråten, B. (2017). *Introduksjonsprogram og norskopplæring. Hva virker – for hvem?* FAFO-rapport 2017:31.
- Eastmond, M. (2011). Egalitarian ambitions, constructions of difference: The paradoxes of refugee integration in Sweden. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37, 277–295. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2010.521323>
- Folkeuniversitetet. <https://www.folkeuniversitetet.no/Artikler/Spraaktester/Test-i-norsk-hoeyere-nivaa> [hentet 3. februar 2020].
- Fossland, T. & Aure, M. (2011). Når høyere utdanning ikke er nok: Integrasjon av høyt utdannede innvandrere på arbeidsmarkedet. *Sosiologisk tidsskrift*, 2, 131–150.
- Franzén, E. C. (1999). Formandet av en underklass. Om invandring, arbeidsløshet och etnifisering av arbetssökande. I E. Olsson (red.) *Etnicitetens gränser och mångfald* (s. 157-194). Falun: Carlsson Bokförlag.
- Friedberg, R. M. (2000). You can't take it with you? Immigrant assimilation and the portability of human capital. *Journal of Labor Economics*, 18, 221–251. <https://doi.org/10.1086/209957>

- Gullestad, M. (2001). Likhetens grenser. I M. E. Lien, H. Lidén & H. Vike (red.) *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge* (s. 32-67). Universitetsforlaget.
- Haavind, H. (2007a). På jakt etter kjønnede betydninger. I H. Haavind (red.) *Kjønn og fortolkende metode: metodiske muligheter i kvalitativ forskning* (s. 7-59). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Haavind, H. (2007b). Analytiske retningslinjer ved empiriske studier av kjønnede betydninger. I H. Haavind (red.) *Kjønn og fortolkende metode: metodiske muligheter i kvalitativ forskning* (s. 155-219). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hardoy, I. & Zhang, T. (2019). Fra flukt til etablering i det norske arbeidsmarkedet. *Søkelys på arbeidslivet*, 36, 55–78. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2019-01-02-04>
- Heelsum, A. van. (2017). Aspirations and frustrations: Experiences of recent refugees in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 40, 2137–2150. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1343486>
- IMDi (2016a). <https://www.imdi.no/introduksjonsprogram/grunnleggende-om-programmet-roller-og-ansvar/> [hentet 30. januar 2020].
- IMDi (2016b). <https://www.imdi.no/introduksjonsprogram/organisering-styring-og-kontroll-av-kommunens-arbeid/samarbeid-roller-og-ansvar/> [hentet 30. januar 2020].
- Innst. 391 L (2015–2016). *Innstilling fra kommunal- og forvaltningskomiteen om Endringer i utlendingsloven mv. (innstramminger II)*. Kap. 4: Endringer i reglene om familieinnvandring. Oslo: Kommunal- og forvaltningskomiteen. <https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2015-2016/inns-201516-391/4/> [hentet 29. januar 2020].
- Lillevik, R. & Tyldum, G. (2018). *En mulighet for kvalifisering. Brukerundersøkelse blant deltakere i introduksjonsprogrammet*. FAFO-rapport 2018:35.
- Nohl, A., Schittenhelm, K., Schmidtke, O. & Weiss, A. (2014). *Work in Transition. Cultural Capital and Highly Skilled Migrants' Passages into the Labour Market*. University of Toronto Press.
- NOU, Norges offentlige utredninger (2017:2). *Integrasjon og tillit. Langsiktige konsekvenser av høy innvandring*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon Informasjonsforvaltning.
- Rambøll. (2009). *FoU-prosjekt «Fokusgrupper med deltakere på introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger og innvandrere»*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Rugkåsa, M. (2012). *Likhetens dilemma. Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Røe, M. (2012). Arbeidskvalifisering blant langtidsledige flyktninger. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 15, 292–303.
- Røe, M. (2014). *Gode grep for varig endring? Flyktninger på vei fra sosialhjelp til arbeid*. Ph.d.-avhandling. Trondheim: NTNU.
- Sollund, R. A. (2004). *Rammer, rom og mobilitet. Innvandrerkvinnens arbeidsliv*. Thesis. Oslo: Unipax/ Institutt for samfunnsforskning.
- Statistisk sentralbyrå (2015a). Befolkningens utdanningsnivå. <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/utniv/aar/2016-06-20#content> [hentet 3. februar 2020].
- Statistisk sentralbyrå (2015b). Flyktninger i Norge. <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/flyktninger-i-norge> [hentet 3. februar 2020].
- Statistisk sentralbyrå (2018). Tidligere deltakere i introduksjonsordningen 2011-2015. <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/tidligere-deltakere-i-introduksjonsordningen-2011-2015> [hentet 1. september 2019].
- Stortingsmelding nr. 30 (2015-16). *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Thomassen, B. (2009). The uses and meanings of liminality. *International Political Anthropology*, 2, 5–27.

- Turner, V. W. (2003[1967]). *Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage*. I Thomas H. Eriksen (red.) *Sosialantropologiske grunntekster*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Turner, V. W. (1969). *Liminality and Communitas. The Ritual Process*. Chicago: Aldine.
- Vike, H. (1994). Norden. I Howell, S. & Melhuus, M. (red.) *Fjern og nær. Sosialantropologiske perspektiver på verdens samfunn og kulturer*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Ytrehus, L. A. (2004). *Intellektuelle i eksil. Integrering og ekskludering i et livsverdenperspektiv*. Dr. avhandling. Seksjon for kulturvitenskap, IKK/Senter for europeiske kulturstudier (SEK), Universitetet i Bergen.